

Les vil·les romanes a Catalunya i la seva localització a l'Empordà i altres sectors propers

Jordi CLUA i MERCÀDAL

Introducció

Quan a l'any 218 aC les tropes de Gneu Escipió desembarcaren a la colònia grega d'Empúries per tal de vèncer les tropes cartagineses en el marc de la segona guerra púnica, començà a la Península Ibèrica un llarg procés de romanització que durà fins el segle V. Aquest procés començà tot just acabada la conquesta de tota la Hispània, que va ésser molt ràpida perquè tan sols durà uns trenta anys. La romanització dels costums de les tribus indígenes íberes durà, però, força més temps.

Tot aquest procés acabà definitivament amb l'entrada dels musulmans l'any 711, trobant-se, aquests, no ja directament amb una colònia romana, sinó amb un territori dividit per una sèrie de regnes gots, implantats com a resultat de les invasions que desferen la supremacia de l'Imperi al segle V, tot i que els costums i la religió cristiana del Baix Imperi Romà van ésser respectades.

Així es mostra el gran sentit de la cultura romana, que fou capaç de portar la seva civilització arreu del món conegut fins aleshores, fent sentir la seva influència fins i tot en pobles que es van mostrar més potents militarment, encara que no haguessin estat mai a un nivell de civilització comparable.

Les vil·les Romanes a Catalunya

La dominació romana significà, per a les terres del que més tard seria Catalunya, unes noves formes de relació econòmica i social. Tot i que el poble romà era un poble de pagesos i de comerciants que va saber desenvolupar una veritable xarxa urbana, calgué que la nova organització de l'espai fos adient a un tipus d'economia agro-pecuària.

El comerç romà tenia com a marc idoni la Mediterrània; calgué, doncs, que el pobla-

ment baixés a les planes, i se situés prop del litoral, on també es trobaven les millors terres, per tal de desenvolupar una activitat agrícola productiva.

Si el poblament indígena havia d'abandonar els seus emplaçaments era perquè havia existit un tipus de societat marcadament diferent que, per les necessitats de la pròpia defensa, habitava en petits nuclis emmurallats construïts a la muntanya mitjana. Marià Ribas¹ ens fa una descripció del tipus de vida del poble íber:

«Els íbers vivien preferentment de cara a la naturalesa. La terra constituïa el seu principal element de vida, ja sigui l'agricultura o les feines del bosc; de menys importància fou la caça i la pesca. Foren, per damunt de tot, un poble agricultor i la vida dintre del poblat era quieta i monòtona, movent-se a l'entorn de les activitats de la casa i d'un modest comerç de caràcter familiar».

El canvi d'emplaçament de la societat íbera només pot explicar-se pels efectes de la llarga Pax Romana que, a més d'accelerar la romanització del nostre país, garantí la seguretat de les planes, que és on s'establirien majoritàriament les tribus íberes indígenes i els romans, ja fos en nuclis urbans o en nuclis agrícoles aïllats. Aquests últims formaren el que anomenem *villae* o vil·les romanes.

Aquest clima de seguretat i els efectes de la romanització aconseguiren que els antics pobladors del país s'agrupessin en ciutats denses, que intentaven de reproduir en petit i molt modestament el model de la gran urbs que era Roma. La pau de l'imperi augustal va permetre que aquestes ciutats s'estenguessin més enllà del seu nucli emmurallat. Cal tenir present, que la ciutat romana no es limitava ni econòmicament ni jurídicament al seu nucli urbà, sinó que comprenia un ample territori anomenat suburbi o pagus, que formava una unitat amb el nucli urbà. El pagus i aquest nucli urbanitzat es complementaven. Per als habitants d'aquest últim, era necessari un entorn agrari que els proveís d'aliments i, naturalment, les unitats de producció agrària no podien estar gaire allunyades del centre de consum urbà.

Així, doncs, al nostre país, hi hagué fins al Baix Imperi Romà tres tipus importants d'ocupació agrícola de la terra. Una primera és la de les tribus íberes, on els agricultors vivien concentrats a la muntanya en poblats protegits per defenses, des d'on acudien cada dia a les seves terres de conreu, sovint allunyades i disperses.

Durant el Baix Imperi, època d'inflexió del poder de Roma, la destrucció de moltes unitats de producció agrícola, les vil·les, provocà una forta concentració de les propietats en latifundis. Aquest era el tercer tipus d'ocupació. Entre el poblament concentrat i els latifundis, es trobava el segon tipus resultat d'un període de pau que garantí la seguretat dels agricultors i del comerç. Per això, els agricultors podien viure a les mateixes terres que treballaven, amb les seves famílies i en una construcció aïllada de les altres. Aquesta construcció i la terra que l'envoltava fou l'anomenada vil·la, antecedent del mas o masia a Catalunya.

Aquestes unitats agrícoles es troben a les zones litorals i pre-litorals de Catalunya. Són, pràcticament, inexistents al Pirineu i pre-Pirineu, però com diu el Dr. Tarradell, això pot no ésser del tot exacte, perquè manquen investigacions arqueològiques, que han estat molt més intenses a les zones més habitades del país, que corresponen, precisament, al litoral i al pre-litoral².

Va ésser l'administració romana la que va dividir en parcel·les les terres conreables. Sovint eren terres ermes i mulladisses que van haver d'ésser artigades i dessecades. Aquest esforç notable indica clarament quina era la necessitat del món romà. Calia traslladar la població dels seus antics emplaçaments vers on podia ser més útil pel desenvolupament de l'economia i el comerç, i aquest trasllat es va fer a vegades per la força, però sovint

sense imposició, motivat pels propis canvis socials i econòmics que oferien unes millors condicions de vida a uns grups humans afectats sempre per una precària subsistència.

Així mateix, cal dir que els romans van venir a la Península per fer la guerra. Fou després que es produí un llarg període de pau. Sens dubte, molts dels soldats decidiren quedar-se aquí, aprofitant la terra que l'estat els donava una vegada llicenciats de les armes. Tant per a aquests com per als naturals de la terra sembla ser que els lots eren donats per l'administració de l'Alt Imperi en «règim de petita propietat lliure»³.

Sobre la descripció de les vil·les es té molta informació recollida per Marià Ribas⁴, referent a les troballes a la comarca del Maresme:

«Una nota característica és la solidesa de les parets, que per regla general són de mig metre de gruix, tant si són fetes de fang com de pedres i morter de calç. La distribució de conjunt correntment és un espaiós pati quadrat al centre, amb habitacions a alguns dels costats i una sola paret de tancament les parts mancades d'edificació. Alguns grups de construccions annexes s'estenen fins arribar a ocupar una considerable superfície de terreny. Cal deduir per aquest fet que almenys la majoria, devien ésser edificacions de planta baixa. Poques vegades, i únicament en certes parts de la vil·la, hi havia pisos. (...) A la vegada s'ha vist com estaven proveïdes d'una sèrie de comoditats que en determinats aspectes avantatgen moltes de les actuals masies».

«El principal mitjà de vida era l'agricultura, encara que en algunes d'elles i en determinats moments era augmentada l'activitat practicant certes indústries a vegades amb la col·laboració de personal especialitzat».

«...la crescuda quantia de vil·les i la proximitat de les unes amb les altres no permetia extensions excessives de terres de cultiu. Així els individus de cada família podien conrear per si sols i sense gran esforç la terra de la qual disposaven».

«Al voltant de la vil·la devia quedar ordenada una distribució de feixes per a verdures i llegums, completada amb una esplèndida combinació de jardí i d'arbres fruiters. La vinya, els olivers i el bosc segurament ocupaven l'extensió més gran del terreny».

També el Dr. Tarradell⁵ dóna una interessant informació en generalitzar dient que les vil·les catalanes van ésser en general petites, sense elements espectaculars i amb molt poques inscripcions, fet que demostra que l'antic món rural a Catalunya no va seguir els corrents generals, marginant l'escriptura, cosa que significa no tant una pobresa com un estil de vida protagonitzat per gent treballadora, molt vinculada a la seva terra i al seu treball, sense preocupar-se gaire per les influències de la cultura urbana.

El present treball vol ésser una aproximació a l'estudi dels topònims empordanesos i d'altres sectors propers, que porten el prefix vila —i que pot considerar-se que tenen el seu origen en una de les *villae* abans descrites.

**RELACIÓ DE MUNICIPIS I ENTITATS DE POBLACIÓ DE L'EMPORDÀ,
QUE PORTEN EL PREFIX VILA —EN ELS SEUS TOPÒNIMS. (1981)**

L'ALT EMPORDÀ

MUNICIPI	HABITANTS	ALTITUT	ENTITAT DE POBLACIÓ	HABITANTS
Borrassà	525	73 m...	Vilamorell	15
Cabanelles	233	194 m.	Vilademires	27
Cistella	222	130 m.	Vilarig	25
Figueres	30.532	39 m.	Vilatenim	166
Garrigàs	341	101 m.	Vilajoan	28
Maserac	259	85 m.	Vilarnadal	102
Maçanet de Cabrenys	800	370 m.	Vilars	7
Pau	312	33 m.	Vilagut	51
Perelada	1.238	25 m.	Vilanova de la Muga	301
S. Climent Sescebes	1.456	260 m.	Vilartoli	21
Ventalló	510	28 m.	Villaroban	52
Vilarbertran	879	26 m.		
Viladamat	383	13 m.		
Vilafant	1.507	54 m.		
Vilajuïga	713	31 m.		
Vilamacolum	284	5 m.		
Vilamalla	375	45 m.		
Vilamaniscle	110	170 m.		
Vila-Sacra	385	16 m.		
Vilanant	265	98 m.		

EL BAIX EMPORDÀ

Palafrugell	15.030	87 m.	Vilaseca	111
Palamós	12.170	12 m.	Villarroma	131

Etimologia dels topònims

VILABERTRAN: de Villa Bertrandi (d'en Bertran), nom personal germànic.

VILABLAREIX: d'un nom personal desconegut. Citat Vila Blares (1019) i Villa Ablares (882) i Villablarix (1200). Pot venir de Vill Alberici, nom personal germànic?

VILACOLUM: de Villa Columbi (d'en Colom). Citat ja al 974.

VILADASENS: de Vila d'Àsens, amb grafia aglutinada.

VILADASES: de Vila d'Ases, amb grafia aglutinada.

VILADEMAT (o VILADAMAT): de Villa d'Amat, nom personal. Citat Villam Amati (1060).

VILADEMANY: Etimologia incerta.

VILADEMIRES: Etimologia incerta. Les formes documentades a l'Alta Edat Mitjana són Villa de Ammires (1017), Villa Damires (1121) i Villa de Mires (1198). Podria ésser un compost de Villa i el nom personal Damirus. O, també, pot venir de Villa i de Mires (nom personal femení de Mir).

VILADEMULS: Vila de muls, amb grafia aglutinada.

VILADEMÍ (o VILADEMILL): de Villa de Aemilio o de Amilio. Vid. citat Villa de Milio (1226) i Villademilio (1362).

VILAFANT: del llatí Villa Fedanti. Consta documentat així l'any 1017. El 1020, és citat Villa Fedancio i el 1151, Villafedanth.

VILLAFRESER: de Villa Fredarii, nom personal germànic. Citat Villa Frader (1017) i Villafreder (1058).

VILAJOAN: del llatí Villa Johannis, o sigui Vila d'en Joan.

VILAJUÏGA: del llatí Villa Judaica, o sigui Vila Jueva.

VILARIG: Etimologia incerta. En un document de l'any 978 apareix aquest topònim escrit com Villa Redi, procedent de Rado, nom germànic de l'arrel Radi.

VILAMACOLUM: L'etimologia és dubtosa. Pot venir de Villa Mucuruna (nom personal germànic) o de Villa Mucronia (nom llatí). Altres formes documentades: Villa Mucroni (974) i Villa Mocrono (982).

VILAMALLA: Probablement compost de vila i del nom personal germànic Mannila que ha donat en català el cognom Malla.

VILAMANISCLE: del llatí Villa Ermeniscle, nom personal germànic que es troba documentat a Catalunya ja en els anys 941 i 964.

VILAMORELL: del llatí Villa Maurelli (equivalent a Morell, cognom).

VILANNA: de Villa Annae, genitiu del nom de dona Anna.

VILANANT: del llatí Villa Abundanti (Vila Abundant citat el 966 i 1017). Villa Bundanti (1018), Villa Auvonnanth (1151) i la forma intermitja de Villanonto (1362).

VILARNADAL: del llatí Villare Natalis (Vilar d'en Nadal).

VILA-ROMA: del llatí Villa Romani (o sigui, Vila del romà).

VILARTOLÍ: del llatí medieval Villare Theudolini (nom personal germànic).

VILA-SACRA: del llatí medieval Villa Saccari (nom personal obscur). La forma apareix documentada l'any 982.

VILATENIM: del llatí medieval Villa Teminii, que apareix documentada l'any 982. L'origen del nom personal Timinii és obscur.

VILAÜR (o VILAHUR): de villa Ur, nom personal germànic. Citat Villa Dur (1077) i Villaurus (1245).

VILAÜT: de Villa Agut, nom personal. Citat Villa Acuti (982) i Villa Aguti (953).

VILAVENUT: topònim d'etimologia incerta.



MAPA 1
Localització dels municipis i entitats de població

L'ALT EMPORDÀ

EL BAIX EMPORDÀ



E 1:1.000.000

 Municipis amb alguna entitat de població començada per vila-.
 Municipis començats per vila-.

Conclusió

En observar l'evolució de les vil·les a Catalunya s'ha pogut veure els efectes que un nivell de civilització pot tenir vers l'espai.

La cultura romana va significar una nova forma de domini de la terra, els nivells de civilització existents fins aleshores no van ésser capaços, per molts motius, de desenvolupar les seves estructures econòmiques i de relació social.

Per aquest desenvolupament era necessari un clima de seguretat i uns sistemes de comunicació que tan sols podien ser factibles a les terres més planes i també insegures.

La romanització del nostre país va donar utilitat a aquests espais planers i tan desaprofitats. Aquesta nova utilitat es basava en el desenvolupament d'una nova estructura agrària del sòl, necessària per l'abastament d'una incipient xarxa urbana i de la metròpoli.

Aquest nou tipus d'explotació agrària, que tenia com a centre la vil·la, ha evolucionat amb el temps i ha estat l'origen del mas o masia, la més representativa construcció rural de la Catalunya humida, que significa una forma jurídica de propietat de la terra amb un fonament comú amb l'antiga estructura rural romana.

S'ha pogut observar com aquelles propietats s'han transformat en nuclis urbans de població. Les seves principals característiques són, a l'actualitat, la seva poca població i la seva poca alçada sobre el nivell del mar. Aquesta manca de població ens indica que la tradició agrària ha seguit al llarg del temps. La segona característica, és el resultat del canvi d'àmbit de l'explotació agrícola que, a partir de la colonització, va buscar les planes com a espai més adient pel seu desenvolupament.

Aquesta evolució de l'estructura agrària d'un espai demostra que cal observar la perspectiva històrica per tal de comprendre les actuals formes de vida i d'activitat de les poblacions; aquestes, vindran condicionades per l'espai que habiten i pels nivells de civilització que aquest espai ha suportat.

Barcelona, març, 1986

Notes:

¹ ABADAL, R: «Els precedents antics a la història de Catalunya». Ed. Selecta. Barcelona 1984. pàg.175.

² Miquel Tarradell, en el seu article «La Romanització», de la «Història de Catalunya» de l'editorial Salvat, 1978.

³ Marià Ribas a «Els precedents antics a la història de Catalunya». Pàg.193.

⁴ Íbidem, pàgs. 186-187-188.

⁵ Miquel Tarradell. pàgs. 225-226.

Bibliografia

d'ABADAL, R: «Els precedents antics a la història de Catalunya».

CAMPS ARBOIX, J: «La masia catalana». Ed. Aedos. 3^a Edició. Barcelona 1976.

SOLDEVILA, F: «Història de Catalunya». Ed. Alpha. 2^a Edició. Barcelona 1962.

«Història de Catalunya». Ed. Salvat, Volum I. Barcelona 1978.

«Atlas Socio-Econòmic de Catalunya». 2^a Edició. Barcelona 1980.

«Diccionari Català-Valencià-Balear». Alcover, 1981.

«Censo de població de España». Nomenclátor. Provincia de Gerona. INE 1981.